

ОБЗОРЫ И РЕЦЕНЗИИ

УДК 617.3(477.54)(09)(049.32)

DOI: <http://dx.doi.org/10.15674/0030-598720202106-109>**Рецензія на монографію проф. Коржа М. О., к. мед. н. Динніка О. А.
«Витоки інституту імені професора М. І. Ситенка»**

*...Спогади, роздуми, пам'ять —
Історія минула і сучасна...
Іван Драч*

У скарбниці наукових видань, фундаментальних монографій, численних публікацій, присвячених видатним особистостям, знаменним датам Харківського інституту ортопедії-травматології, у 2019 році з'явилась як яскравий промінь вдячної історичної пам'яті книга М. О. Коржа та О. А. Динніка «Витоки інституту імені професора М. І. Ситенка», видана на честь 110-ї річниці заснування Державної Установи «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України».

Щодо суті змісту цього визначного твору доцільно навести вислів академіка Академії наук технологічної кібернетики О. М. Ситенка — людини надзвичайної мужності й стійкості, неабиякого творчого таланту, громадського діяча: «...постоянство научных успехов (інституту ім. проф. М. І. Ситенка), кадровая стабильность и естественная преэминентность в руководстве во многом обусловлены созданной и всегда оберегаемой атмосферой почитания имен тех предшественников, которые внесли свой вклад в науку и практику, пусть даже скромный».

Дотримуючись згаданої традиції, автори звернулись до пам'яті імен глибинних витоків ХІХ–ХХ століть — часів створення Імператорського Харківського університету, періоду відкриття медичного факультету та хірургічних клінік і поступового формування харківської ортопедичної школи.

У першому розділі «Предтеча» розповідається про активну діяльність за ініціативи громадського діяча, просвітителя В. Н. Каразіна, спрямовану на створення у Харкові університету, який довів, що це буде сприяти економічному та культурному розвитку Півдня тогочасної держави. Із цією метою збиралися кошти, було розроблено Статут, Установчу грамоту університету та здійснено інші важливі заходи.

Відображення визначної ролі Харківського університету в розвитку української літератури збагачує історичну цінність розділу.

На підвалинах цієї освітянської університетської установи було засновано медичний факультет, діяльність якого поступово розширювалась і вдосконалювалась. Стисло й аргументовано, відповідно до змін університетського Статуту, описано чотири періоди становлення та розвитку медичного факультету.

У другому періоді історії університету на медичному факультеті було вже 10 кафедр, а в наступні, третій і четвертий, активізувалась хірургічна діяльність і визначились перші паростки ортопедії і травматології. Проведені наукові дослідження медиків того періоду демонструють формування спеціалізованого напряму вітчизняної ортопедії (Ю. Р. Пенський, В. Ф. Воскресенський). Автори майстерно й змістовно, яскраво і вишукано подали в розділі ілюстративний документальний матеріал, зберігаючи колорит столітньої давнини.

Історично важливим є третій розділ — «Підґрунтя», присвячений створенню при Раді з'їздів гірничопромисловців Півдня Росії 8 червня 1907 року в м. Харків Медико-механічного інституту з Медико-консультативним бюро. Ініціатором і активним організатором численних заходів, включаючи вивчення зарубіжного досвіду, стосовно заснування згаданої установи був авторитетний підприємець, видатний громадський діяч, учень відомого вченого Д. І. Менделєєва — Микола Федорович фон Дітмар. Історично важливим є приділення авторами значної уваги цій неординарній, талановитій, безмежно відданій своїй справі людині з неосяжним обсягом громадської та професійної діяльності.

Творчий шлях М. Ф. фон Дітмара почався у Санкт-Петербурзькому університеті, де він

вивчив на фізико-математичному й юридичному факультетах як вільний слухач, засвоїв близько 13 напрямів освіти, вивчив дві іноземні мови й обрав найважливішу на той час професію гірничого інженера. Практичну діяльність здійснював у Харкові, де спочатку відкрив механічну майстерню, а потім побудував два заводи: чавунно-мідно-ливарний і машинобудівельний.

Він займав високі громадські посади, був головою Петроградського торговельного банку, входив до інтелектуальної еліти держави, зробив низку важливих винаходів і багато іншого.

Надзвичайно плідний, багатогранний і успішний трудовий шлях М. Ф. фон Дітмара послідовно описано авторами книги, які разом із громадськістю Харкова у 2015 році взяли участь в урочистих заходах на честь 150-річчя від дня його народження.

Заслугують на увагу наведені авторами в оригіналі документи, які стосуються заснування у Харкові Медико-механічного інституту з Медико-консультативним бюро: праці та доповідь комісії ХХХІ з'їзду гірничопромисловцям Півдня Росії, розроблений кошторис обладнання передбачуваної установи, оплати персоналу на утримання хворих, засобів механотерапії тих часів.

На медичному факультеті стала очевидною необхідність виділення окремої спеціальності для лікування травм і захворювань опорно-рухової системи, а зростання травматизму на підприємствах гірничозаводської та фабричнозаводської промисловості Донбасу спонукало до невідкладного створення медичного центру з надання ортопедо-травматологічної допомоги постраждалим.

Завдяки згаданій ретельній підготовці під керівництвом М. Ф. фон Дітмара у 1907 році у Харкові почав свою роботу Медико-механічний інститут з Медико-консультативним бюро, створивши основу для ортопедичної травматології, яка відповідно до назви цієї установи, включала не лише медичну допомогу, але й використання технічно-інженерних виробів, тренувальних конструкцій і соціально-трудова експертизу.

У процесі розширення сфери діяльності інституту, удосконалення методів ортопедо-травматологічної допомоги виникла потреба створення окремих ланок єдиної системи лікування та відновлення працездатності в разі травм і уражень опорно-рухової системи.

За ініціативи Харківського інституту в різні періоди було засновано 9 відповідних осередків, із них 6 профільних науково-дослідних інститутів, які згодом реорганізовано. На сьогодні зали-

шилося чотири: Донецький НДІ травматології-ортопедії, Дніпропетровський НДІ відновлення та експертизи працездатності інвалідів, аналогічний Вінницький інститут та УкрНДІ протезування (Харків). Послідовність організації цих дочірніх установ Українського інституту ортопедії-травматології достеменно, професійно і художньо, із визначенням дат і зображенням керівників надана на схемі організаційного та структурного розвитку клінічного, медико-технічного та соціально-трудова напрямів ситенківської ортопедичної школи.

У четвертому, фундаментальному за змістом й оформленням розділі, висвітлено шлях становлення та розвитку ортопедо-травматологічної спеціальності, починаючи з пошуку приміщення, переселень, аж до розміщення інституту в прибутковому будинку, зведеному для купця Н. М. Компанійця по вул. Пушкінській 80, де після кількох реконструкцій він знаходиться і нині.

Переживаючи складні часи, переборюючи значні труднощі в умовах обмеженого фінансування, Харківський науково-дослідний інститут ортопедії та травматології плідно розвивався, успішно поєднуючи наукові досягнення з практичною діяльністю завдяки мудрому керівництву, активній і цілеспрямованій роботі талановитого колективу. Прикро лише те, що за більш як столітній період так і не змінилась адреса Харківського інституту. Не знайшлось Г. Сковороди та М. Ф. фон Дітмара серед сучасних меценатів.

Справжньою родзинкою цієї меморіальної праці є спогади, наведені з душевною теплотою про особистостей, причетних до становлення та розвитку ортопедо-травматологічної галузі, започаткованої створенням у Харкові Медико-механічного інституту, завідувачем якого було обрано проф. Вегнера К. Ф. Після двомісячного вивчення досвіду роботи у відомих медико-механічних інститутах Німеччини Карл Федорович розпочав облаштування довіреної йому установи. Він одночасно керував і її роботою, і військового лазарету, що разом склало потужний лікувальний заклад.

Багато відомо про професора Вегнера К. Ф. як визначного ученого, клініциста, організатора, надзвичайно працездатну, діловиту і вимогливу людину, та менше згадується про його життєву позицію.

Найкраще висвітлені особисті риси цієї неординарної людини на наведених сторінках із книги вихованця ситенківського інституту, відомого вченого-ортопеда, проф. Чакліна В. Д. «Жизнь, искания, встречи», описано хроніку та думки

про цілеспрямоване творче життя вчителя і соратника проф. Вегнера К. Ф. У його спогадах постала всебічно освічена, привітна, інтелігентна людина з високим рівнем інтелекту, яка активно залучала колектив до співпраці. Усесвітньо відомий, вдумливий і теоретично обґрунтований функціональний метод лікування переломів проф. Вегнера К. Ф. є вагомим здобутком ортопедичної науки.

Належну увагу, глибоке шанування та визнання автори приділили другому керманичу Українського державного клінічного інституту ортопедії-травматології, провідному фундатору української ортопедії-травматології — Михайлу Івановичу Ситенку. Його трудовий шлях почався після закінчення в 1910 році медичного факультету Харківського університету на кафедрі топографічної анатомії й оперативної хірургії та факультетській хірургічній клініці.

Участь у Першій світовій війні полковим лікарем забезпечила Михайлу Івановичу великий досвід організації та лікування поранених, що остаточно визначило вибір його спеціальності. Із 1921 року він вже працював старшим асистентом і головним лікарем Медико-механічного інституту, а у 1924 році захистив дисертацію на здобуття ступеня доктора медичних наук.

У 1926 році М. І. Ситенка було призначено директором Українського державного клінічного інституту ортопедії-травматології. На той час він — уже висококваліфікований ортопед-хірург, організатор науки та практичної охорони здоров'я. Завдяки його плідній діяльності як фахівця з державним мисленням ортопедія в Україні була піднята на високий щабель визнання.

Авторами справедливо відзначено, що науково-практичні, організаційні та клінічні успіхи інституту досягнуті завдяки високому науковому, інтелектуальному та культурному рівню колективу, який сформував проф. Вегнер К. Ф. і примножив проф. Ситенко М. І.

Ім'я професора Михайла Івановича Ситенка, присвоєне Харківському інституту ортопедії та травматології, стало його ореолом величі, а для співробітників-ситенківців — гордістю.

Прагнучи до створення умов для глибоких наукових досліджень, М. І. Ситенко всіляко сприяв організації в інституті лабораторії біомеханіки, яку він вважав філософією ортопедії. Заснували й успішно в ній працювали, досягнувши світового визнання, проф. Ніколаєв Л. П. і проф. Недригайлова О. В. Творчий шлях цих непересічних особистостей авторами відображено з глибокою

повагою і душевною теплотою, відзначено їхню високу освіченість, інтелігентність і культуру. На сімейних світлинах О. В. Недригайлової часів кінця XIX століття відтворені атмосфера родинної злагоди, впевненості та чемності, що яскраво доповнює текст викладеного.

Не менш важливою подією в інституті, як відзначено у цьому розділі, було створення відділу з лабораторіями патоморфології, бактеріології та клінічних аналізів. Організатором і висококваліфікованим керівником цього відділу був запрошений на роботу в інститут відомий патологоанатом і гістолог проф. Єленевський К. Ф. Під його керівництвом започатковано експериментальні дослідження на тваринах, а їхніми першими виконавцями були І. Л. Зайченко та М. П. Новаченко — майбутні визнані ортопеди-травматологи Львова і Харкова. Гідну дань пам'яті віддали автори видатному діячеві науки проф. Єленевському К. Ф., відмічаючи високий рівень його досліджень, що надавало висновкам наукових праць глибоку достеменність.

Завдяки творчій діяльності згаданих корифеїв харківської школи ортопедів, які створили міцне підґрунтя для плідної науково-дослідної та практичної діяльності, Інститут імені професора М. І. Ситенка досяг значних успіхів в ортопедо-травматологічній галузі та забезпечив визнання на державному і міжнародному рівнях.

Зростаючи корінням із високоосвітнього ґрунту Харківського університету, могутня крона ситенківського ортопедичного дерева високих фахових здобутків і звершень незмінно збагачується паростками культури, інтелекту, освіти.

Не можна переоцінити важливість історичного, фахового, інтелектуального та патріотичного значення книги «Витоки інституту імені професора М. І. Ситенка». Дуже тішить, що текст викладено літературною українською мовою та гідно вшановано українських письменників. Професійно, високохудожньо і хвилююче достеменно описано період заснування, пошуків і становлення Харківського інституту ортопедії-травматології.

Високохудожнім є ілюстративне оформлення розділів книги з використанням оригінальних документальних матеріалів, які відтворюють атмосферу і стиль того часу. Особливо захоплюють композиції світлин із альбомів сучасників того періоду. Найбільшу цінність художнього оформлення складають фотографії державних діячів, промисловців, українських письменників, медиків, причетних до заснування Харківського

університету, медико-механічного інституту, становлення та розвитку ортопедичної спеціальності.

Велична галерея визначних особистостей, наведена під заголовком «Витоки Харківської (ситенківської) ортопедичної школи в обличчях та іменах», як і всі фотографії в тексті, увіковічують світлу пам'ять видатних діячів минулих часів і незабутніх корифеїв інституту. Про них не можна говорити, що їх немає, а треба говорити, що вони були, а тепер, завдячуючи авторам, знаємо якими вони були.

У книзі «Витоки інституту імені професора М. І. Ситенка» відображено унікальні історичні події за участю визначних особистостей того

часу, які започаткували на Слобожанщині і Донеччині (фактично в майбутній Україні) розвиток промисловості, освіти, медицини, друкування творів української літератури та створення першої спеціалізованої допомоги в разі виробничої травми.

Здійснивши нелегкий шлях пошуку спогадів і матеріалів давнини, автори книги М. О. Корж і О. А. Диннік професійно, художньо та документально закарбували в монументальній праці доленосний період становлення та розвитку в Україні ортопедо-травматологічної галузі. За все це їм безмежна подяка і доземний уклін від сучасного і майбутнього поколінь.

М. І. Хохол
О. А. Бур'янов